

Кампаненты семантычнай структуры канструкцый з эліпісам дзеяслова

Кампаненты суб'ектнага тыпу

Агенс (агент, агентыў) – удзельнік сітуацыі, яе наўмысны ініцыятар, які кантралюе сітуацыю, непасрэдна выконвае дзеянне і з'яўляецца крыніцай энергіі гэтага дзеяння: *У спешцы я праскочыў кабінет, і мне неабходна было вярнуцца.*

Адпраўшчык – данатар у сітуацыі рэалізаванага адчужэння перадаваемага аб'екта. Звычайна ён выступае ў рознага кшталту пераўтварэннях: *Ліст – ад брата. Студэнтам – ад прэзідэнта.*

Адрасант – агенс-моўца: *Яна сказала сябрам, што пойдзе ў школу.*

Данатар (тэрмін у Т.Я. Чаплыгінай) – агенс у сітуацыі перадачы матэрыяльнага аб'екта: *Тамара перадала кнігу Сяргею.*

Дэскрыптыў – пратаганіст-носьбіт прыметаў якасці, уласцівасці:

– *квалітатыўнай: Рабінія размножэла на насеннем і вегетатыўна;*

– *квантытатыўнай: Их было ў палатцы двое;*

– *кваліфікатывыўнай: Вялікая палатка была кают-кампаніяй і кухняй.*

Каагенс – другі агенс або ініцыятар, якія сумесна ажыццяўляюць дзеянне: *Іван і Сяргей выбіралі бульбу. Мамі ў дачкой жалі жыта.*

Кампаратыў – асобы, прадметы, з'явы, што супастаўляюцца ў якіх-небудзь адносінах: *Дзядзька старэйшы за пляменніка на 58 поўных гадоў.*

Камплетыў – цэлае ў адносінах да ўсіх частак, якія яго складаюць: *У нашай сям'і – 5 чалавек.*

Каўзатыў – агенс, што выступае прычынай сітуацыі: *Праліўныя дажджы выклікалі пад ёй вады ў рэках.*

Намічальнік – агенс у сітуацыі наймення, называе імя: *Электрычнымі конкамі мы называлі першыя трамваі.*

Пасэсар – агенс – уладальнік чаго-небудзь: *У мяне тады была стрэльба.*

Рэлянты – асобы, жывёлы, прадметы, паняцці, якія знаходзяцца ў пэўных адносінах адзін з адным: *Турын і Сергушова пазнаёміліся праз некаторы час пасля адлёту Сямёнава.*

Стымул-1 – прадмет або падзея, якая вызначаецца фактам сваёй наяўнасці ці выразнасці вызначаных якасцей, паводзін, адносін ці характарыстыкі іншых удзельнікаў: *Турнір па гімнастыцы прыцягнуў увагу тысяч гледачоў.*

Стыхія – стыхія ці прадмет, які ажыццяўляе сітуацыю перамяшчэння, разбурэння ці знішчэння іншага прадмета: *Вадой знесла лодку.*

Функтыў – прадмет, які стварае сітуацыю: *Дрэвы гнуліся ад ветру.*

Экзісцыенс – суб’ект экзістэнцыі, наяўнасці: *Ёсць і сёння майстры, якія перанялі традыцыйныя прыёмы ювеліраў.*

Эксперыенцар – прадмет-носьбіт стану або фазіснай мадыфікацыі: *Мокрае дрэва пачынала разбухаць.*

Элеменатыў – адзін з элементаў мноства ў адносінах да іншага мноства: *Воўк адносіцца да драпежнікаў.*

Кампаненты аб’ектнага тыпу

Аб’ектыў – прадмет, на які ўздзейнічае агенс (фізічная сфера): *Я выцягнуў шуфляду.*

Данатыў – матэрыяльны аб’ект у сітуацыі перадачы: *Фёдар адправіў гэту запіску па адрасе.*

Дэліберат (дэлібератыў) – асоба, прадмет, падзея, якая выступае аб’ектам інтэлектуальнай дзейнасці адрасата: *Раскажу пра выпадак, які адбыўся са мной у 1943 годзе.*

Крэатыў (рэзультатыў у Т.В. Шмялёвай) – прадмет, сітуацыя, якія ўзнікаюць у выніку ажыццяўлення дзеяння або сітуацыі: *У канцы года мы правядзём канферэнцыю.*

Намінат – прадмет ці з’ява рэальнасці, якія атрымліваюць назву ад намінатара: *Цытаплазмай навукоўцаў называюць пратаплазму, якая знаходзіцца па-за ядром.*

Пасэсіў – аб’ект валодання ў сітуацыі прыналежнасці: *Гэта машына належыць майму суседу.*

Пацыентыў – аддушаўлены ўдзельнік сітуацыі, на які ўздзейнічае агенс: *Жанчыну праапетыравіў загадчык аддзялення.*

Перцэптыў – прадмет, прымета, падзея, якія ўспрымаюцца органамі пачуццяў: *Мы ведалі. Пахла жытам, аўсом, ячменем.*

Стым-2 – прадмет, падзея, субстанцыя, якія выклікаюць тых ці іншых адносіны або пачуцці: *З самага краю вострава ён любаваўся **пырскамі**, што пераліваліся вясёлкай.*

Элімінатыў – прадмет, сітуацыя, што аказваюцца знішчанымі, разбуранымі, выдаленымі: *Я патушыў **вогнішча**.*

Эўрыкатыў – прадмет, з’ява, аб’ект, што ўводзяцца ў сістэму ведаў у выніку інтэлектуальна-творчай дзейнасці агенса: *Калумб адкрыў **Амерыку**.*

Кампаненты адрасатнага тыпу

Адрасат – атрымальнік інфармацыі: *Кніга адрасавалася галоўным чынам навукоўцам.*

Адрасат можа выступаць як актыўны саўдзельнік сітуацыі – суразмоўца: *Мы з ім гаворым пра паэзію.*

Бенефіцыенс – асоба, зацікаўленая ў ажыццяўленні сітуацыі: *Івана прэміравалі.*

Дэстынатыў-1 – асоба ці прадмет, якому прызначаецца які-небудзь прадмет ці дзеянне: *Рукапісныя паперы купіў для ліцэя граф Кушалёў-Безбародка.*

Рэцыпіент (рэцэпіенс, атрымальнік) – атрымальнік матэрыяльнага аб'екта: *Новая школа – дзецям.*

Кампаненты інструментнага тыпу

Інструмент – кампанент, які дапамагае ў ажыццяўленні сітуацыі: *Знішчыць супраціўленне тэрорам.*

Інструментыў-1 – прылада, якая спрыяе ажыццяўленню сітуацыі: *Гвозд забіваецца малатком.*

Інструментыў-2 – кампанент інтэлектуальнага дзеяння, параметр аб'екта інтэлектуальнага дзеяння: *Становішча часціцы ёсць значаюць з дапамогай адной велічыні, напрыклад, каардынаты «х».*

Інструментыў-3 – кампанент інтэлектуальна-творчай дзейнасці – правіла, формула, палажэнне, закон, з дапамогай якога агенс вызначае тыя ці іншыя параметры аб'екта інтэлектуальнай дзейнасці: *Вылічыць X з дапамогай наступнага правіла.*

Кантролер – прылада, з паказчыкамі якой звяраюцца параметры дзеяння: *Заплаціць за электраэнергію на лічбальніку.*

Медыятыў-2 – прылада, якая аб'ядноўвае дыстантна размешчаных удзельнікаў сітуацыі: *Увесьці сьваратку з дапамогай шпрыца.*

Сродак – рэчыва, якое расходуецца пры ажыццяўленні сітуацыі: *Мыцца вадой.*

Фабрыкатыў – зыходны матэрыял, рэчыва: *Аснова фігуры выразалася з дрэва, а зверху накладаліся тонкія пласцінкі са слановай косткі.*

Сітуанты

Анамасіятыў – імя ўласнае, індывідуальная назва неадушаўленага прадмета ці падзеі: *Над Японіяй зафіксавалі тайфун «Мэры».*

Аўтарызатар – асоба ці адушаўлёная істота, з пункту гледжання якой або ў інтарэсах якой прадмет атрымлівае прэдыкатыўную ацэнку: *Галоўным свяцілішчам для Гогаля была ў гімназіі бібліятэка.*

Дэструктыў – цэлы прадмет, парушаны або разбураны аддзяленнем часткі: *Лісток са шытка.*

Дэстыгнатыў-2 – цэлы прадмет у адносінах да сваёй часткі, якая функцыянальна звязана з ім: *Накрыўка ад чайніка.*

Камітатыў-1 – прадмет, які спадарожнічае асобе пры рэалізацыі сітуацыі: *Я сяджу з кубкам кавы.*

Кампазітыў – складовая частка функтыва, аб'ектыва і дэскрыптыва: *Самалёт з трыма пасажырамі на борце прыземліўся на полі.*

Камплетыў – цэлае як адзінка ў адносінах да колькасна вызначанай часткі: *Ён узяў палову яблыка.*

Каўзатар – асоба, якая пры стварэнні сітуацыі вызначае паводзіны іншых удзельнікаў: *З дазволу настаўніка я сяджу ў школе.*

Крытэрыў – асоба, прадмет ці з'ява, у адносінах да якіх усталёўваецца адпаведнасць / неадпаведнасць некаторых параметраў: *Тры бібліятэкі – гэта мала для нашага горада.*

Намінант – назва, якая даецца намінатарам намінату – класу прадметаў ці з'яў рэчаіснасці: *Дэфармацыяй называецца змяненне цэлаю сваёй формы прапарцыянальна сіле, якая дзейнічае на цэла.*

Партытыў – частка любога актанта некаторых сірканстантаў (месца, часу): *У першыя дні мая пахаладала.*

Пасрэднік (каагенс у Т.В. Шмелінай) – асоба, якая садзейнічае агенсу ў ажыццяўленні сітуацыі: *Я набыў гэту марку з дапамогай знаёмага філатэліста.*

Сурсіў – крыніца інфармацыі: *І рацягваем публікацыю рэцэптаў з даўняй кулінарнай кнігі.*

Сірканстанты

Лімітатыў – форма, межы рэалізацыі прыкметы: *У машынабудаўніцтве ён працаваў не адзінаццаць гадоў.*

Прасторы і сірканстанты

Дыменсіў-1 – колькасная характарыстыка прасторы: *Машыны пройдуць па дарогах Расіі амаль тры тысячы кіламетраў.*

Дырэктыў-старт – зыходная кропка, адпраўны пункт: *Дзеці выйшлі з бібліятэкі.*

Дырэктыў-фініш – канечны пункт руху: *Яраслаў не адважыўся наблізіцца да Кіева.*

Дыстрыбутыў – множнасць лакатываў: *Да васьмі вечара ўсе сядзелі на сваіх месцах.*

Лакатыў – месца, у адносінах да якога вызначаецца прадмет ці ажыццяўляецца дзеянне: *Пушкін правёў у Адэсе каля года.*

Транзітыў – прастора паміж стартам і фінішам, якая часткова ці цалкам пераадольваецца пры руху: *Я ішоў па вузкай палявой сцяжыніцы.*

Часавыя сірканстанты

Дыменсіў-2 – час, цалкам заняты дзеяннем: *Усяго некалькі дзён ён прабыў у Мінску.*

Дыменсіў-патэнсіў – часавы адрэзак, на працягу якога доўжыцца дзеянне або стан: *Яна захварэла надоўга.*

Дыстрыбутыў-2 – паўтаральнасць, раздзяляльнасць: *Сяброўка апранала гэту сукенку толькі на святах.*

Тэмпаратыў – час, які часткова заняты дзеяннем: *Перад ад'ездам ён зайшоў да нас.*

Тэрмінатыў – час завяршэння, тэрмін выканання дзеяння: *Да восені хата была пабудавана.*

Сітуацыйныя сірканстанты

Сітуатыў-1 (уласна сітуатыў) – стан асяроддзя: *Гэ стой на ветры.*

Сітуатыў-2 – месца + час (формы грамадскай арганізацыі часу): *Усё гэта адбылося на ўроку.*

Сітуатыў-3 – час + прычына: *У зімні час народу на пабярэжжы мала.*

Сітуатыў-4 – стан асяроддзя + прычына + час: *На морозе яго галава пабялела.*

Каўзальныя сірканстанты

Кандытыў – умова: *Пры награванні цела пашыраецца.*

Кансеквентыў-1 – вельчковы кампанент: *Неспрактыкаванасць прыводзіць да бяды.*

Кансеквентыў-2 – выснова, зробленая на аснове лагічнай аперацыі: *Лас-таўкі нізка лётаць – на дождж.*

Канфірматыў – падстава, адпаведнасць пэўнай інфармацыі: *На яго думку, пазначаныя матэрыялы адпавядае рэчаіснасці.*

Каўзатыў – прычына сітуацыі: *Праз хваробу я не змог наведаць заняткі; Выхад з карабля – толькі з майго асабістага дазволу.*

Матыў – лагічная падстава для выніку разумовага пазнавальнага дзеяння: *Па водары – гэта ружа.*

Фінітыў-1 – прадмет ці дзеянне, якое з'яўляецца мэтай перамяшчэння ў прасторы: *Пабегчы на дапамогу.*

Фінітыў-2 – прадмет / дзеянне як мэта барацьбы, канкурэнцыі, маўленчага і сацыяльнага дзеяння: *Мы ўсе былі на тваім баку.*

Фінітыў-3 – прадмет / дзеянне, для якога прызначаны іншы прадмет, час, сродкі: *Я пазычыла грошы на кнігі і паездку.*

Фінітыў-4 – дзеянне, дзеля якога здзяйсняецца асноўнае дзеянне, рух, спыненне дзейнасці і г. д.: *Ён прыехаў у Мінск на вучобу.*

Характарызацыйныя сірканстанты

Дыменсіў-3 – колькасная прыкмета дзеяння (мера і ступень): *Я зрабіў выгляд, што **надзвычай** захоплены сузіраннем прыроды.*

Інтэнсіў-1 – максімальная мера, адлюстраванне паўнаты, вычарпальнасці дзеяння, працэсу: *Ён патраціў усё **да капейкі**.*

Інтэнсіў-2 – стан, каўзіраваны інтэнсіўным дзеяннем, станам ці адносінамі (мера інтэнсіўнасці): *Ён **да болю** сціскаў руку свайму сябру.*

Камітатыў – спадарожная акалічнасць: *Дзеці моцна спалі **пад шум** дажджу.*

Медыятыў-1 – якасная характарыстыка дзеяння або яго выніку: *Трэнер рэкамендаваў вас з **найлепшага боку**.*

Спосаб – метады, характар ажыццяўлення дзеяння: *Метадам **разважання** ён прыйшоў да высновы аб існаванні яшчэ адной элементарнай часціцы.*